

ATLANTIKWALL

Katwijk-Wassenaar

FIETSRUTE

35 km

***Langs oorlogserfgoed in duinen,
polders en aan boulevards***

De Atlantikwall

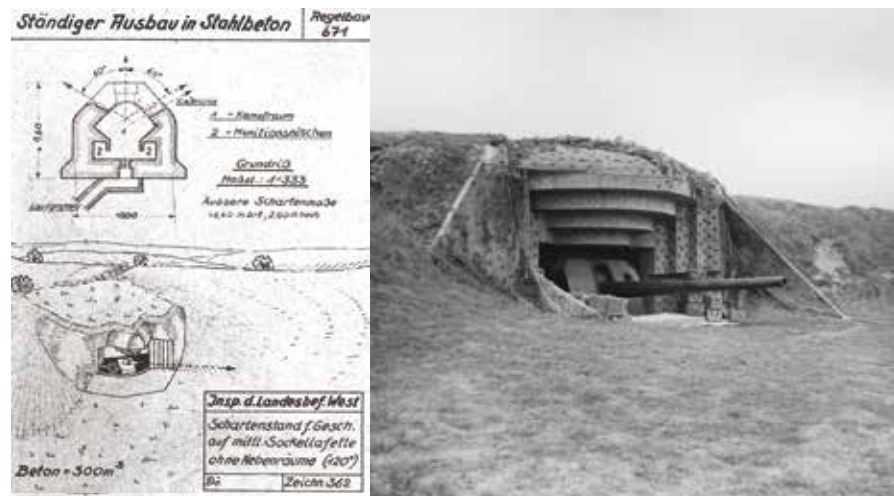
5.000 kilometer kustverdediging

Vanaf 1939 werd een groot deel van Europa door het Duitse leger onder de voet gelopen. Jarenlange bezetting en onderdrukking volgde. De kustlijn van Noorwegen tot aan de Frans-Spaanse grens vormde de westgrens van het zogenaamde Derde Rijk van de Nazi's. Hier bestond na de zomer van 1940 nog één dreiging: het eiland Groot-Brittannië. Hitler vreesde een geallieerde invasie op de bezette kust. Eind 1941 gaf hij daarom het bevel tot de bouw van de *Neue Westwall*, later de *Atlantikwall* genoemd. Het zou een 5.000 kilometer lange verdedigingslinie worden langs de gehele kuststrook. De duinen en het strand werden tot *Sperrgebiet* verklaard (verboden gebied). In de daarop volgende jaren werkten tienduizenden mensen, vaak gedwongen, aan een van de grootste bouwoperaties van de 20e eeuw.

Van monoliet tot megalomaan

De Duitsers maakten diverse ontwerpen voor bomvrije bunkers met muur- en dakdiktes van twee meter gewapend beton. Er waren tientallen gestandaardiseerde types voor het veilig onderbrengen van manschappen, geschut, munitie, voorraden en communicatieapparatuur. Ook waren er commandobunkers, keukens, hospitalen en opstellingen voor radars, etc. Deze zogeheten St.-bunkers (*Ständig* = bomvrij) zijn de meest karakteristieke bouwwerken van de Atlantikwall. Je kunt ze in alle landen aantreffen en sommige standaardontwerpen zijn wel honderden keren gebouwd. De *Wehrmacht* concentreerde de bunkers samen met kleinere bakstenen bouwwerken en veldstellingen zoals loopgraven en schuttersputten in zelfstandige steunpunten (*Stützpunkten*).

Bouwtekening en foto van een geschutsbunker in Zuid-Holland. De meeste bunkers hadden maar één functie waardoor een militair steunpunt als geheel minder kwetsbaar was

De Atlantikwall: een 5.000 km lange verdedigingslinie van de Noordkaap tot de Pyreneeën

Elk steunpunt had een specifieke functie zoals een geschutsbatterij, radarcomplex, infanteriestelling of commandopost. Rondom een stad, aantal dorpen of haven werden de losse steunpunten strategisch samen-gevoegd tot één groot afgebakend verdedigingsgebied. Dit werd een *Stützpunktgruppe* genoemd, of *Festung* als het heel belangrijk was. De steunpunten werden zowel aan de zee- als landzijde aangelegd zodat zo'n gebied aan alle kanten was te verdedigen. Tussen de *Stützpunktgruppen* lagen minder sterk verdedigde kuststroken, de zogenaamde *Freie Küsten*.

Landschappelijke diversiteit

Het Zuid-Hollandse kustlandschap is heel divers. De Duitsers werden geconfronteerd met zandstranden, uitgestrekte duingebieden, dijken, rivieren, eilanden, havens en bebouwing langs boulevards. Landinwaarts lagen polders met een nauw vertakt water- en wegennet en diverse steden en dorpen. Hier moest de infrastructuur zoals bruggen, spoorwegen, watergemalen, vliegvelden en industrie worden beschermd vanwege hun militaire of economische waarde. Vooral de bestuursstad Den Haag en de haven van Rotterdam, waartoe Hoek van Holland de poort vormt, waren van vitaal belang. De geografie en het strategisch belang bepaalden uiteindelijk hoe een gebied met verdedigingswerken werd ingericht. Zo ontstonden in Zuid-Holland verschillende verdedigingsgebieden, waar *Stützpunktgruppe Katwijk* er een van was. De dorpen Katwijk en Noordwijk aan zee vielen binnen de grens hiervan, evenals Valkenburg vanwege het hier gelegen vliegveld. Wassenaar was onderdeel van de *Freie Küste*, een gebied wat minder zwaar werd verdedigd.

Schuldig landschap

Om militaire redenen werden in sommige steden en dorpen complete woonwijken gesloopt en de bevolking massaal geëvacueerd. Ook werden als verdedigingsmaatregel grote gebieden onder water gezet of voorzien van duizenden mijnen. Aan het eind van de oorlog domineerden tienduizenden betonnen bunkers, veldversterkingen, bakstenen bouwwerken en honderdduizenden kilometers aan prikkeldraad, loopgraven en allerlei soorten versperringen de Nederlandse kuststrook.

Mythisch erfgoed

De Atlantikwall nam in de Duitse oorlogspropaganda soms mythische proporties aan. Om de geallieerden angst in te boezemen en het moreel van de Duitse soldaten te verhogen wilde Hitler de suggestie wekken dat het een onneembare vesting was.

Tijdens D-Day op 6 juni 1944 viel in Normandië echter het doek: de Atlantikwall was doorbroken door een immense invasiemacht. De Duitsers boden echter daarna nog felle tegenstand en het duurde nog een klein jaar voordat ook het westen van Nederland was bevrijd.

Historisch erfgoed

Na de bevrijding vormden de bunkercomplexen lelijke 'littetekens' in een verminkt kustlandschap. De ongewilde Duitse erfenis werd zoveel mogelijk opgeruimd of onder een laag duinzand weggewerkt. Vanwege de Deltawet hebben vooral in de jaren 60 veel bunkers het veld geruimd omdat ze een zwakke schakel vormden in de zeewaterkerende duinenrij. Ruim 75 jaar later zijn in de duinen en dijken van de provincie Zuid-Holland echter nog steeds restanten van de verdedigingslinie te zien. Inmiddels worden deze beschouwd als waardevol cultuurhistorisch erfgoed dat ons helpt te herinneren aan de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog.

Fietsknooppunten

De route is gebaseerd op het fietsknooppuntensysteem. Je volgt de genummerde witgroene borden in de richting van de pijl van knooppunt naar knooppunt (afgekort tot KP). Wanneer er geen bebording is, dan fiets je rechtdoor. Bij elk knooppunt staat een informatiepaneel met een plattegrond van het gebied met alle knooppuntnummers. Om bij het oorlogserfgoed te komen, wijkt de Atlantikwall-route regelmatig af van het fietsroutenetwerk. Volg de beschrijving om hier weer op aan te haken. Op de pagina's 6 & 7 vind je een overzichtskaart van de route en de knooppunten.

LA = linksaf
RA = rechtsaf
RD = rechtdoor
KP = knooppunt

- Start:** Boulevard Katwijk aan Zee, parkeergarage 'Boulevard'. Boulevard Zeezijde 13, 2225 AG Katwijk. Parkeerkosten 1,70 per uur/ 10 euro dagkaart, op zondagen gratis. Je kunt de Atlantikwall-route desgewenst bij elk knooppunt beginnen.
- Lengte:** 35 kilometer. Kan ingekort worden door KP 62 te verbinden met KP 63, zie de stippellijn op de kaart.
- Duur:** Circa 4 uur.
- Horeca:** op de route liggen verschillende cafés en restaurants.
- Tip:** de parkeergarage is ook startpunt van een Atlantikwall wandelroute: www.atlantikwallroute.com

Legenda

- fietsroute
- - - wandelroute
- knooppunten
- bezienswaardigheden
- P parkeerplaats/start

De fietsroute start op de boulevard bij de onder het duin liggende parkeergarage. Met je gezicht naar de bebouwing van de boulevard RA het fietspad op richting KP 97. Als je de zuidelijke uitgang van de parkeergarage bent uitgegaan zie je de Andreaskerk (witte kerkje) direct aan je linkerhand, vanuit de noordelijke uitgang zie je die na ruim 100 meter.

1. Bescherming tegen zee en vijand

De garage ligt onder een kunstmatige duinenrij die in 2014 is aangelegd om Katwijk in de toekomst tegen hoog water te beschermen. Tijdens de oorlog stond op deze locatie een tientallen meters lange tankmuur met aan weerszijden een Duits infanteriesteunpunt. De vier zware geschuts- en manschappenbunkers die voor de muur op het strand stonden, hadden een wanddikte van meer dan twee meter gewapend beton. Achter de tankmuur lagen bakstenen bouwwerken die onderling waren verbonden met een ondergronds, gemetseld gangenstelsel. Alle bunkers zijn gesloopt. De muur werd direct na de bevrijding in 1945 omgekeerd en begraven. De garage ligt vrijwel direct tegen de restanten aan. Honderd meter verder is bij het DUNAatelier aan je rechterzijde een gedeelte van de muur zichtbaar gemaakt ter herinnering aan de oorlog.

De onlangs gereconstrueerde boulevard met de ondergronds gelegen parkeergarage. Rechts de Andreaskerk

2. Evacuatie en sloop

De bouw van de Atlantikwall had voor Katwijk aan Zee grote gevolgen. De visserij was al sterk ontregeld door Duitse beperkingen en met de aanleg van de kustverdediging kregen ook het gewone dorps- en strandleven de gevolgen van de oorlog duidelijk te merken. Al in 1942 werden enkele huizen ontruimd en grote delen tot verboden gebied verklaard. Deze maatregelen bleken nog niet voldoende. In 1943 kregen de bewoners een nieuw bevel onder ogen. Circa 4.200 huizen werden ontruimd en tussen de 480 en 580 bouwwerken zouden worden gesloopt. Het doel was om een open schootsveld te creëren en ruimte te maken voor de bouw van nieuwe verdedigingswerken. De karakteristieke Katwijkse boulevard veranderde hiermee in een open zandvlakte die 100 tot 200 meter landinwaarts doorliep. Alleen de Vuurbaak en de Andreaskerk (met uitzondering van de toren) werden gespaard.

Na de bevrijding werd de boulevard hersteld. Aan de kust verrezen moderne bouwwerken die door de sterke variatie in ontwerp en de combinatie tussen traditionele en moderne elementen typerend zijn voor de architectuur van de wederopbouwperiode.

De ravage op de boulevard was enorm, na de oorlog liggen de Andreaskerk en de Vuurbaak er troosteloos bij. Rechts is de tankmuur zichtbaar

Het Engelandvaardersmonument, twee jonge mannen in een kano symboliseren de Engelandvaarders die vanaf Katwijk de oversteek naar Engeland waagden

3. Monument

Na 150 meter ligt ter hoogte van de Seinpoststraat aan je rechterhand het Engelandvaardersmonument met een interactief informatiepaneel. Voor zover bekend, namen vanaf het strand van Katwijk 33 mannen elf maal het risico om over zee Engeland te bereiken. Een deel van hen deed dat met een vissersschip, anderen in een tweepersoons (vouw)kano. Slechts vier pogingen slaagden, waarbij acht mannen Engeland per kano bereikten.

 Bij KP 97 RA richting KP 41. Je gaat het fietspad op de duinen in.

4. Soefitempel

Het meest bijzondere bouwwerk in de Katwijkse duinen is misschien wel de Soefitempel die aan je linkerhand zichtbaar is. De tempel is in 1969 gebouwd en is de enige tempel van het Universeel Soefisme ter wereld. In het Universeel Soefisme staat de vrijheid om je eigen weg te vinden centraal en worden de verschillende mystieke kernen van alle religies gerespecteerd en gebruikt als inspiratiebron. De vierkante vorm

van de tempel is bewust gekozen en straalt kracht en stabiliteit uit, terwijl het licht dat via de koepel het gebouw binnenvalt symbool staat voor het goddelijke licht dat het menselijke hart binnenkomt.

Vervolg de weg voor 50 meter tot net voor de eerste strandopgang.

5. Radar

Bovenop de duinen lag aan je rechterhand een Duits marine radarcomplex met de codenaam Felix. Vanuit de stelling zochten de militairen met hun Würzburg Riese radarsysteem de zee af naar vijandelijke schepen. Wanneer ze een doel hadden gedetecteerd, werd dit doorgegeven aan de kustbatterijen waarna er direct actie kon worden ondernomen. Naast de radaropstelling lagen bijna 30 andere bouwwerken die met elkaar waren verbonden door open en ondergrondse loopgraven. Een stuk van de door de Duitsers aangelegde betonweg maakt nu deel uit van de strandopgang.

Blijf het fietspad voor 800 meter RD volgen, tot net na de tweede strandafrit 'Katwijk A'.

De Soefitempel, een opvallende blikvanger in de Katwijkse duinen

Kanon in een van de open beddingen van de batterij Katwijk Alt met zicht op zee (BundesArchiv Bild 101I-719-0213-05A-J. Hähle)

6. Heeresküstenbatterie

De kustverdediging was niet alleen in handen van de Duitse marine. Ook de Duitse landmacht (*Heer*), beschikte over speciale kustbatterijen die de 'gaten' tussen de marinebatterijen opvulde. *Heeresküstenbatterie Katwijk Alt* was een van deze batterijen. De hoofdbewapening bestond uit vier stukken geschut met een kaliber van 17 cm die in grote open beddingen stonden. Elke bedding had een aangebouwd manschappenverblijf en munitieopslagbunker. Het waren enorme constructies waar in totaal duizenden kubieke meters beton voor nodig was.

Direct naast de kustbatterij lag het hoofdkwartier van de *Heeres-Küsten-Artillerie-Abteilung 1230*. Dit was een landmachteenheid die het bevel voerde over de kustbatterij in Katwijk en zes andere kustbatterijen. Een paar bunkers werden na de oorlog door de padvinderij gebruikt. In 1955 nam defensie een deel van het complex over. Na de Koude Oorlog verloor het zijn functie en in 2001 werden de meeste bouwwerken onder het zand gewerkt. De kunstmatige heuvels en hier en daar uitstekende stukken beton en baksteen verraden echter de locaties van de verborgen bouwwerken.

Ga RD op het fietspad. Passeer de volgende strandafrit en vervolg de weg tot je aan je linkerhand de wegwijzer 'anti tankmuur' ziet.

Uitstapje: Tankmuur

Je kunt hier je fiets neerzetten voor een bijzondere wandeling. Volg vanaf de richtingaanwijzer het schelpenpad gedurende 700 meter tot aan het informatiebord en de tankmuur. Het is mogelijk om op de muur te klimmen en er overheen te lopen. Op deze manier krijg je een goed beeld van het uiterlijk van het Landfront en de soorten versperringen die werden gebruikt om Katwijk en Noordwijk te verdedigen. Je ziet dan ook dat in de muur manschappenverblijven en mitrailleurbunkers waren geïntegreerd.

7. Onzichtbare grens

Ongemerkt ben je zojuist de voormalige zwaarbewaakte grens van *Stützpunktgruppe Katwijk* gepasseerd. Heel vreemd is dit niet. Nagenoeg niets herinnert meer aan de ligging van de Atlantikwall of een verdedigingslinie. De grens die hier lag, werd ook wel het zuidelijke *Landfront* genoemd en bestond uit een keten van mijnevelden, prikkeldraadversperringen, stukken tankmuur, tankgracht en drakentanden die vanaf het strand de gehele *Stützpunktgruppe* omsloten. Er waren slechts enkele doorgangen, waaronder voor smalspoor, die vanuit nabij gelegen stellingen werden beschermd.

Op de tankmuur waren ter camouflage bomen geschilderd, hier vaag zichtbaar

 Wederom de weg RD blijven volgen in de richting van KP 41. Aan je linkerhand zie je een groot hersteld duingebied liggen.

8. Natuurherstel

In de Nederlandse steden zorgde de slechte kwaliteit van het drinkwater er tot in de 19e eeuw voor dat ziektes zoals cholera en tyfus zich snel konden verspreiden en er vaak grote epidemieën uitbraken. Er werd in de 19e eeuw door steeds meer steden overgegaan op het winnen van water in de duinen omdat dit wel schoon was. De vraag was zo groot dat er al snel andere waterwinmethoden moesten worden gevonden. Een van de oplossingen was het aanleggen van infiltratieplassen waarin zoet rivierwater uit het binnenland werd opgeslagen. Dit water was echter voedingsrijk en hierdoor begon er andere vegetatie te groeien dan oorspronkelijk in het duin voorkwam. Recent is het gebied hersteld en heeft weer zijn oorspronkelijke natte duinvalleien of *dellen*, grassen en open stuifvlakten teruggekregen. Zelfs een deel van de oude flora en fauna, zoals de Parnassia, diverse orchideeënsoorten, de zandhagedis en de rugstreeppad zijn weer teruggekeerd.

 Vervolg de weg RD en ga met de bocht mee naar links.

Door grootschalig natuurherstel is er weer een prachtig en dynamisch duingebied ontstaan

Boven op het duin vormde dit Deckungsloch een perfecte schutterspositie

9. Dekkingsgaten

In de bocht van de weg lag een Duitse infanteriestelling. Hier werden echter geen stenen of betonnen bunkers gebouwd, maar veldversterkingen uit aarde en hout. Een uitzondering vormden de speciale *Deckungslöcher*. Dit waren drie opgestapelde betonnen putringen die werden ingegraven en door een militair konden worden gebruikt om te schuilen of vanuit te schieten. Op het hoogste punt van het duin zie je in het verlengde van het informatiebord in een zandverstuiving nog net de rand van twee van deze dekkingsgaten uitsteken.

Steek bij hotel Duinoord de weg 'Wassenaarse Slag' over en volg de weg met een bocht langs de parkeerplaats. Neem de eerste mogelijkheid RA (niet richting KP 41) en volg het geasfalteerde fietspad tot de strandopgang.

10. Vleermuisbunker

Aan weerszijden van de strandopgang liggen verdedigingswerken van een Duitse infanteriestelling. Deze stelling was bedoeld om de weg, de Wassenaarse Slag, af te sluiten en te verdedigen. Deze weg vormde het zwakste punt in het omliggende uitgestrekte, met kanalen doorsneden en reliëfrijke duingebied. De observatiebunker steekt nog voor een deel boven het duin uit. Het gaat hier echter om het puntje van de ijsberg. Onder de grond ligt een nog toegankelijk gangenstelsel dat verschillende

Op het hoogste punt van het duin is nog net een gedeelte van het dak van de observatiepost zichtbaar

manschappenonderkomens, opslagplaatsen en geschutsbunkers met elkaar verbond. Paviljoen 'De Badmeester' is gebouwd bovenop een van de betonnen geschutsbunkers. Staatsbosbeheer heeft het complex in beheer en organiseert rondleidingen onder begeleiding van een gids.

11. Drama bij de Wassenaarse Slag

In de nacht van 27 op 28 juni 1944 nadert een kleine rubberboot met Franse commando's de kust nabij de Wassenaarse Slag. Na twee eerdere mislukte pogingen, wordt opnieuw geprobeerd om een verkenning uit te voeren. Alles lijkt erop dat de actie op deze bewuste dag gaat lukken. De mannen weten inderdaad aan land te komen, maar worden toch opgemerkt. Lichtkogels verlichten het strand en vanuit de stelling aan de Wassenaarse Slag wordt actie ondernomen door de Duitse militairen.

Ze vinden na uren zoeken echter niets en vermoeden loos alarm. De Franse commando's houden zich al die tijd schuil en wilden de volgende nacht proberen om met hun rubberboot terug te keren naar zee. Wat er die nacht exact gebeurd is nog altijd onduidelijk. Wel is bekend dat er vanuit de stelling aan de Wassenaarse Slag in deze bewuste nacht opnieuw alarm wordt geslagen en er kort daarna een omgeslagen rubberboot met vier dode commando's wordt gevonden. De volgende ochtend zouden er nog twee lichamen worden geborgen.

Aan de strandopgang ligt een monument voor de omgekomen Franse soldaten. Elk jaar vindt hier nog een herdenking plaats.

De natuurstenen gedenksteen na een kranslegging. Elk jaar vindt er een ceremonie plaats waarbij verschillende delegaties aanwezig zijn

Met je rug naar het strand toe, RA op de rotonde langs parkeerplaats Zeelust. Blijf de weg vervolgen naar KP 41 en ga verder naar KP 43. Je fietst nu parallel aan de weg 'de Wassenaarse Slag'. Aan het eind van het dungebied ligt aan je linkerhand het villapark 'Rijksdorp' en aan je rechterhand 'De Klip'.

12. Rijksdorp

In het villapark Rijksdorp liggen verscholen tussen de huizen de bunkers van een Duits infanteriehoofdkwartier. Door het grote belang van het hoofdkwartier waren de manschappenverblijven, munitieopslag, hospitaal en de commandobunker opgetrokken uit gewapend beton met muren van minimaal twee meter dik. Ook tijdens een invasie of bombardement was het hierdoor mogelijk om goed beschermd de taken uit te voeren. Loopgraven, schuttersposities en open beddingen voorzagen in de directe verdediging van het hoofdkwartier.

Na de oorlog heeft de Koninklijke Luchtmacht het complex in gebruik genomen als verbindingscentrum. Er vonden verschillende verbouwingen plaats aan de bunkers. De locatie werd ook voorbereid om in oorlogstijd dienst te doen als commandocentrum van de Bevelhebber der Luchtmachtstrijdkrachten. Voor de buurt werd alles zo goed mogelijk afgeschermd waardoor een zweem van geheimzinnigheid ontstond. Sinds een aantal jaar is het gebied in beheer bij Staatsbosbeheer die ook hier op reservering rondleidingen organiseert. Kijk op de website:

www.staatsbosbeheer.nl/Natuurgebieden/hollands-duin/Activiteiten

13. De Klip

An de overkant van de weg lag op 'De Klip' een artilleriehoofdkwartier. Voor de oorlog vond hier lange tijd zandwinning plaats en was door het afgraven van het binnenduin een onnatuurlijk steil duin ontstaan.

De hoogte en de steile duinhelling boden ideale omstandigheden voor het aanleggen van een observatiepost en hoofdkwartier. Vanuit de observatiebunker hadden de Duitse waarnemers wijds zicht over het vlakke land tot aan de duinen. De bunkers op De Klip liggen nu onder het zand en zijn niet meer zichtbaar.

De afgravingen bij De Klip gingen nog tot in de 20ste eeuw door, zoals deze foto uit 1933 laat zien

Vervolg de weg richting KP 43 en sla op de rotonde LA richting KP 93. Na drie kilometer ligt aan je linkerhand het Panbos. Het is mogelijk hier een korte wandeling te maken naar een ander gedeelte van de bij punt 7 genoemde tankmuur (zie onder).

Uitstapje: Tankmuur

Ga bij de Pannenkoekenboerderij LA en steek de N441 (Wassenaarseweg) over. Hier kun je de fiets parkeren en de oranje route linksom voor ongeveer 1 kilometer volgen tot je bij de tankmuur bent.

De voormalige tankmuur is nu een populair rustpunt en speelobject dat veel bekijks trekt

14. De Pan van Persijn

De Pan van Persijn (Panbos) dankt zijn naam aan de Heren van Persijn die het bos als jachtgebied gebruikten. Het jachtgebied behoorde toe aan het 16e eeuwse kasteel Persijn dat bij Wassenaar lag. In de 19e eeuw werd het afgebroken. In het zuidelijke deel van het bos zijn de tankversperingen en het verlengde van de tankmuur te zien die al eerder op de route zijn bezocht. Even ten noorden van het bos ligt een Duitse luchtafweerstand ter verdediging van het luchtruim boven *Stützpunktgruppe* Katwijk en *Flugplatz* Katwijk (vliegveld Valkenburg). De stukken geschut stonden opgesteld in open beddingen op bunkers. Rondom deze beddingen lagen manschappenonderkomens, opslagplaatsen en loopgraven. De stelling ligt op niet-toegankelijk gebied en kan vanaf het Panbos niet worden bezocht. Wel is het vanaf het noordoostelijke hek voor een klein deel zichtbaar.

Fiets vanaf het Panbos verder richting KP 93. Aan je rechterhand lag vliegveld Valkenburg. Je ziet verderop aan beide zijden van de weg verschillende Duitse bakstenen legeringsgebouwen.

15. Flugplatz Valkenburg

In de vroege morgen van 10 mei 1940 werden de Nederlandse troepen op Vliegkamp Valkenburg brutaal opgeschrikt. Na een kort bombardement vulde het luchtruim zich met vliegtuigen. Parachutisten daalden neer en een deel van de transportvliegtuigen probeerde te landen. De Nederlandse

militairen hadden slechts provisorische stellingen aangelegd langs de rand van het vliegveld en luchtafweergeschut ontbrak. Met de wel aanwezige mitrailleurs werden de Duitse vliegtuigen en troepen onder vuur genomen in een poging de bezetter tegen te houden. Het zou een zware en bloedige slag worden die uiteindelijk werd verloren.

Na de capitulatie werd het vliegveld door de Duitse *Luftwaffe* vergroot tot ruim 60 hectare. Ideaal bleek het gebied echter niet. De velden waren drassig en zelfs na het aanleggen van drainage verbeterde de gesteldheid van de bodem niet zoals gehoopt. Uiteindelijk werden er twee houten banen en een korte betonbaan aangelegd. In het zuiden en noorden bouwde de bezetter verschillende overdekte vliegtuigopstelplaatsen. In het westen lagen tegen de duinrand aan de nieuw gebouwde stenen barakken waar het personeel in verbleef. Het vliegveld zou tot 1942 intensief gebruikt worden. Door toenemende dreiging van geallieerde luchtaanvallen raakte het daarna echter in onbruik. Omstreeks 1944 maken de Duitsers het vliegveld onklaar door palen te plaatsen en greppels te graven, zodat ook de geallieerden er geen gebruik van konden maken.

16. Barakkenkamp

An beide zijden van de verkeersweg van Wassenaar naar Katwijk aan den Rijn verees een lint van bouwwerken voor het personeel van het vliegveld. De meeste in de vorm van bakstenen barakken in de traditionele

Het vliegveld na de inval op 10 mei 1940. Op de voorgrond het wrak van een Duits transportvliegtuig, met op de achtergrond enkele hangars

Een vervallen en overwoekerde manschappenbarak. Eerst gebruikt door de Duitse Luftwaffe, later door de Nederlandse Marine Luchtvaartdienst

architectuur van de *Heimatschutzstil*. De boerderijstijl was in harmonie met het landelijke karakter van het omliggende gebied en bood een goede camouflage. Door de spreiding van de gebouwen leek het vanuit de lucht op een dorpje.

Na de oorlog werd het vliegveld in gebruik genomen door de Nederlandse Marine Luchtvaartdienst. Vanaf 1947 nam het personeel de Duitse gebouwen in gebruik. In de loop der jaren is het interieur grotendeels vernieuwd. Het uiterlijk van de meeste barakken is echter grotendeels onveranderd. Soms is er een aanbouw geplaatst of een deur of raampartij toegevoegd. Nadat de Marine het vliegveld in 2006 verliet, kwamen de bouwwerken in het barakkenbos leeg te staan in afwachting van verdere ontwikkelingen. Langzaam verpauperden de historische gebouwen. In 2018 is echter het plan gevormd om een aantal barakken te verkopen en er een bijzonder buurschap van te maken (Buurschap Berkhey). Wellicht zal het complex in de loop der jaren uitgroeien tot een mooie groene omgeving waarin gewerkt, gewoond en gerecreëerd kan worden.

RD richting KP 93. Bij KP 93 LA Westerbaan in, wordt later Cantineweg. Na 1 kilometer zie je links tussen de bomen door, hoog op het duin, nog net een Duitse uitkijkpost staan. Dit is een landmark voor veel wandelaars. Aan het eind van de Cantineweg op een T-splitsing LA Kon. Julianalaan op, na 600 meter eerste rotonde LA de Zeeweg in. Eerstvolgende rotonde RA (Karel Doormanlaan), en die daarna LA richting KP 62. Bij KP 62 richting KP 64.

In het hoofdkwartier was ook een hospitaalbunker gebouwd. Het was de laatste bunker van het complex die in 2007 werd gesloopt

17. Hoofdkwartier Rijnsoever

In het begin van de 20e eeuw worden er aan de kust verschillende inrichtingen en zorginstellingen gebouwd voor mensen met een (verstandelijke) beperking of ziekte. De zeelucht zou gezond zijn voor het herstel en de onbebouwde duingebieden boden de mogelijkheid om zorgcentra in te richten. In 1923 werd met de bouw van de Van der Bergh Stichting begonnen. Tijdens de oorlog werd het terrein gevorderd en ingericht als het centrale hoofdkwartier van *Stützpunktgruppe* Katwijk van waar het commando over het gebied werd gevoerd. De commandant, staf en manschappen verbleven in de verschillende gebouwen van de stichting en ter bescherming werden er verschillende bunkers op het terrein gebouwd. Het hele complex was omringd door loopgraven, mijnenvelden en prikkeldraadversperringen. Net als bij veel andere stellingen zijn de bunkers na de oorlog bij verschillende herinrichtingsfasen gesloopt.

Bij KP 64 RD naar KP 20. Vervolg de weg RD (dus niet richting KP 34). Na 350 meter ligt aan je rechterhand het landgoed Offem.

18. Offem

Op het landgoed lag een belangrijk knooppunt van het Duitse *Festungskabelnetz*; het militaire telefoonnet. Er werd daarom een zware betonnen bunker gebouwd waar vanuit de communicatie geregeld kon

De sloop van de telefoonbunker in de jaren 60 was een enorme klus. In het dak werden gaten geboord om explosieven te plaatsen

worden tussen de verschillende stellingen en andere militaire objecten in de *Stützpunktgruppe*. Rondom het landhuis werden verder nog enkele bakstenen bunkers gebouwd waarin de manschappen konden verblijven, voedsel en munitie werd opgeslagen en waarin gekookt kon worden. De bouwwerken werden na de bevrijding niet direct gesloopt. Halverwege de jaren 50 maken enkele zelfs nog deel uit van een nieuwe speeltuin. Zo was er vanaf het dak van de telefoonbunker een glijbaan gemaakt.

Vervolg de weg RD, sla bij de rotonde bij het tankstation LA de Schiestraat in richting KP 34. Bij KP 34 RD langs de kerk de HH Geestweg vervolgen. Deze gaat over in de Van Limburg Stirumstraat en vervolgens Pickestraat. Bij een 'vork' rechts aanhouden. De Pickestraat gaat over in de Oude Zeeweg. Eind van de klinkerstraat RA, hier gaat de geasfalteerde Oude Zeeweg richting KP 23. Bij KP 23 naar KP 22 (boulevard). Bij KP 22 LA naar KP 63. Bij KP 63 RD over de buitensluis. Sla RA de Boulevard op en volg de weg met de bocht mee naar links. Na 550 meter bereik je de parkeergarage op de Boulevard, het beginpunt van de route.

In Noordwijk kan eventueel een bezoek worden gebracht aan twee musea die zich met de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog bezighouden. Deze komen ook in een afzonderlijke fietsroute aan bod. Het Atlantikwall Museum Noordwijk: www.atlantikwall.nl
Het Museum Engelandvaarders: www.museumengelandvaarders.nl

Fietsroute Katwijk-Wassenaar

De fietsroute voert je langs en door prachtige natuurgebieden, wisselende landschappen en verschillend oorlogserfgoed in Katwijk, Wassenaar, Valkenburg en Noordwijk. De route begint op de boulevard van Katwijk aan Zee, tijdens de oorlog vrijwel volledig gesloopt om ruimte te maken voor de Atlantikwall. Kort daarna fiets je de duinen in waar je niet alleen de resten van Duitse steunpunten ziet, maar ook een bijzondere tempel.

Ongemerkt zal je een grens tussen twee voormalige Duitse verdedigingsgebieden passeren om vervolgens een fraaie wandeltocht te kunnen maken over een stuk tankmuur. Vanaf dit punt gaat de route verder naar de Wassenaarse Slag. Hier liggen nog bunkers van een Duitse infanteriestelling met vlakbij een monument voor de hier gesneuvelde zes Franse commando's.

Je fietst vervolgens de Wassenaarse Slag af om via het oude villadorp 'Rijkdsdorp' de route te vervolgen langs het binnenduin, het voormalige vliegveld Valkenburg en het bos van Persijn. Ook hier kun je een korte wandeling maken. Vanaf het vliegveld gaat de route verder richting Noordwijk. Onderweg passeer je het voormalige hoofdkwartier van de *Stützpunktgruppe* en het landgoed Offem waar een belangrijke schakel in het Duitse communicatienetwerk lag. Tenslotte fiets je door de duinen en passeer je de sluis over de Rijn, waarna je terug bent bij het startpunt.

Meer informatie

www.geschiedenisvanzuidholland.nl/atlantikwall
www.staatsbosbeheer.nl/Natuurgebieden/hollands-duin
www.vleermuisbunker.nl
www.schilderenaanzee.nl
www.katwijksmuseum.nl
www.katwijkinoorlog.nl

Respect

Bunkers zijn vaak de biotoop van zeldzame planten- en diersoorten en staan in beschermd natuurgebied of op particuliere grond. Dit is verboden terrein voor onbevoegden, tenzij je op de openbare fiets- of wandelpaden blijft.

Colofon

De fietsroute is een product van de Erfgoedlijn Atlantikwall van de provincie Zuid-Holland en wordt uitgegeven door het Erfgoedhuis Zuid-Holland. De route is digitaal beschikbaar op de websites van genoemde organisaties.

© Tekst en foto's: Nick Warmerdam (11, 14-16, 19, 21)
© Foto's: A. van Beveren (1, 8) / J. Rijpsma - Bureau St. (10) / R. Kok (17)
D. Hoek (20) / Katwijk's Museum (9) / R. Smid - Bunkerpictures (22)
Gemeente Noordwijk (23) / Gemeente Wassenaar (13, 18)